

SUG'URTA KOMPANIYALARIDA SUG'URTA ZAXIRALARINI SHAKLLANTIRISHNING MOLIYAVIY BARQARORLIKKA TA'SIRI

TDIU katta o'qituvchisi Umarova G

Annotatsiya. Mazkur tezisda sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda sug'urta zaxiralarining o'rni va ahamiyati tadqiq etilgan. Sug'urta zaxiralarining iqtisodiy mohiyati, ularni shakllantirish zarurati, tarkibi va boshqarish mexanizmlari yoritilgan. O'zbekistonlik olimlarning sug'urta faoliyatining moliyaviy asoslari, sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligi va sug'urta bozori rivojlanishiga oid ilmiy qarashlari tahlil qilingan. Tadqiqot natijasida sug'urta zaxiralarini shakllantirish metodikasini takomillashtirish, aktuar hisob-kitoblarni rivojlantirish, raqamli texnologiyalardan foydalanish va zaxiralarni samarali joylashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: sug'urta kompaniyasi, sug'urta zaxiralari, sug'urta mukofoti, sug'urta to'lovi, moliyaviy barqarorlik, to'lov qobiliyati, aktuar hisob-kitob, qayta sug'urtalash, sug'urta bozori.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida turli iqtisodiy subyektlarning faoliyati doimiy ravishda turli risk va noaniqliklarga duch keladi. Mazkur risklarni kamaytirish va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan moliyaviy zararlarni qoplashda sug'urta mexanizmi muhim iqtisodiy vosita sifatida namoyon bo'ladi. Sug'urta kompaniyalari esa ushbu mexanizmning asosiy institutsional subyekti hisoblanadi.

Sug'urta kompaniyasining boshqa xo'jalik yurituvchi subyektlardan farqli jihatlaridan biri shundaki, uning daromadlari va xarajatlari vaqt bo'yicha bir xil davrga to'g'ri kelmaydi. Ya'ni sug'urta mukofoti shartnoma tuzilishi jarayonida yoki uning boshlanishida olinishi mumkin, sug'urta to'lovi esa kelgusida sug'urta hodisasi sodir bo'lganda amalga oshiriladi. Shu sababli sug'urta

kompaniyasi o'z zimmasidagi kelgusidagi majburiyatlarni qoplash uchun yetarli moliyaviy resurslarga ega bo'lishi zarur.

Aynan shu vazifani bajarishda sug'urta zaxiralari alohida ahamiyat kasb etadi. Sug'urta zaxiralari sug'urta tashkilotining kelgusida amalga oshirishi mumkin bo'lgan sug'urta to'lovlarini moliyaviy jihatdan ta'minlashga xizmat qiladi.

O'zbekistonlik tadqiqotchi S.R. Matiyazovanning "Sug'urta faoliyatining moliyaviy asoslari" o'quv qo'llanmasida sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligi va to'lovga qobilligi, daromad va xarajatlarini boshqarish hamda investitsion faoliyat samaradorligini ta'minlash masalalariga alohida e'tibor qaratilgan.

Shundan kelib chiqib, sug'urta zaxiralarini to'g'ri shakllantirish va samarali boshqarish masalalarini tadqiq etish bugungi kunda dolzarb ilmiy-amaliy masalalardan biri hisoblanadi.

Sug'urta zaxiralari sug'urta kompaniyasining moliyaviy faoliyatining ajralmas qismi hisoblanadi. O'zbekistonlik olimlar tomonidan sug'urta faoliyatining moliyaviy asoslari, sug'urta tashkilotlarining moliyaviy salohiyati, moliyaviy barqarorligi va to'lov qobiliyatini ta'minlash masalalari bo'yicha qator ilmiy tadqiqotlar olib borilgan.

S.R. Matiyazova sug'urta faoliyatining moliyaviy asoslarini o'rganishda sug'urta kompaniyasining moliyaviy barqarorligi, to'lovga qobilligi, daromad va xarajatlarini boshqarish hamda investitsiya faoliyati samaradorligini ta'minlash masalalarini asosiy yo'nalish sifatida ko'rsatadi.

A.V. Vahobov va T.S. Malikov tomonidan tayyorlangan "Moliya" darsligida sug'urta zaxiralarining shakllanishi sug'urta munosabatlarining iqtisodiy mohiyati bilan bog'liq holda yoritilgan.

B.U. Haqberdiyevning tadqiqotlarida O'zbekiston sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash masalalari ko'rib chiqilib, moliyaviy barqarorlikka ta'sir etuvchi omillar tizimi tahlil qilingan.

M.B. Moyliyev O'zbekiston sug'urta bozori rivojlanish tendensiyalarini tadqiq qilib, sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligi mamlakat moliya tizimining barqarorligi bilan chambarchas bog'liqligini ta'kidlaydi.

Mazkur ilmiy qarashlarni umumlashtirgan holda, sug'urta zaxiralarini faqat sug'urta to'lovlarini qoplash manbai sifatida emas, balki sug'urta kompaniyasining moliyaviy barqarorligini ta'minlovchi strategik moliyaviy instrument sifatida baholash mumkin.

Tadqiqotda tizimli yondashuv, iqtisodiy tahlil, taqqoslash, induksiya va deduksiya, statistik tahlil hamda ilmiy abstraksiya usullaridan foydalanildi. Tadqiqotning asosiy obyekti sifatida sug'urta kompaniyalarida shakllantiriladigan sug'urta zaxiralari olindi.

1-jadval.

Sug'urta zaxiralarining asosiy turlari¹

Zaxira turi	Mazmuni	Asosiy vazifasi
Ishlab topilmagan mukofotlar zaxirasi	Hisobot davrida olingan, ammo kelgusi davrlarga tegishli mukofotlar	Kelgusi davr majburiyatlarini qoplash
Xabar qilingan zararlar zaxirasi	Xabar qilingan, ammo hali to'lanmagan zararlar	Mavjud sug'urta majburiyatlarini ta'minlash
Xabar qilinmagan zararlar zaxirasi	Sodir bo'lgan, ammo hali xabar qilinmagan zararlar	Kelgusidagi ehtimoliy to'lovlarni qoplash

¹ Matiyazova S.R. Sug'urta faoliyatining moliyaviy asoslari. O'quv qo'llanma. – Toshkent, 2025.

Matematik zaxira	Uzoq muddatli hayot sug'urtasi bo'yicha zaxira	Uzoq muddatli majburiyatlarni ta'minlash
Boshqa texnik zaxiralar	Ayrim sug'urta yo'nalishlari bo'yicha zaxiralar	Maxsus risklarni qoplash

Sug'urta zaxiralarining moliyaviy barqarorlikka ta'sirini sug'urta zaxiralari hajmi, sug'urta mukofotlari va to'lovlari, zaxiralarning sug'urta mukofotlariga nisbati, zaxiralarning aktivlar bilan ta'minlanganligi, to'lov qobiliyati va qayta sug'urtalash darajasi orqali baholash mumkin.

Sug'urta zaxiralari sug'urta kompaniyasining faoliyatida strategik moliyaviy instrument hisoblanadi. Ularning asosiy vazifasi kelgusida amalga oshirilishi mumkin bo'lgan sug'urta to'lovlarni moliyaviy jihatdan ta'minlashdan iborat.

Sug'urta zaxiralari tarkibiga sug'urta faoliyatining turiga qarab turli xil zaxiralar kiradi. Xususan, hayot sug'urtasida matematik zaxiralar, hayot bo'lmagan sug'urta turlarida esa mukofotlar bo'yicha zaxiralar, xabar qilingan, ammo tartibga solinmagan zararlar zaxirasi, sodir bo'lgan, ammo xabar qilinmagan zararlar zaxirasi va boshqa zaxira turlari shakllantirilishi mumkin.

Sug'urta kompaniyasining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda zaxiralarning yetarliligi alohida ahamiyatga ega. Zaxiralar yetarli bo'lmagan taqdirda kompaniya katta miqdordagi sug'urta to'lovlari yuzaga kelganda o'z majburiyatlarini bajarishda qiyinchilikka duch kelishi mumkin.

Aksincha, zaxiralarning haddan tashqari katta miqdorda shakllantirilishi kompaniyaning erkin moliyaviy resurslarini kamaytirib, investitsiya faoliyati samaradorligiga salbiy ta'sir qilishi mumkin. Demak, sug'urta kompaniyasi uchun zaxiralarning yetarliligi va moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligi o'rtasidagi optimal nisbatni ta'minlash muhim hisoblanadi.

Sug'urta zaxiralarining sug'urta mukofotlariga nisbati quyidagicha aniqlanishi mumkin: $ZSM = SZ / SM \times 100$. Bu yerda ZSM – zaxiralarning sug'urta mukofotlariga nisbati; SZ – sug'urta zaxiralari; SM – sug'urta mukofotlari.

Mazkur ko'rsatkich kompaniya tomonidan yig'ilgan mukofotlarning qancha qismi kelgusidagi sug'urta majburiyatlarini qoplash uchun zaxiralashtirilganini ko'rsatadi.

Sug'urta zaxiralarining optimal hajmini aniqlashga sug'urta mukofotlari hajmi, sug'urta shartnomalarining muddati, sug'urta portfelining tarkibi, risk darajasi, sug'urta hodisalarining chastotasi, o'rtacha sug'urta to'lovi, inflyatsiya darajasi, qayta sug'urtalash darajasi, investitsiya daromadliligi va aktuar hisob-kitoblarning sifati ta'sir qiladi.

Ayniqsa, sug'urta portfelining diversifikatsiya darajasi muhim ahamiyatga ega. Bir xil turdagi yuqori riskli sug'urta shartnomalarining haddan tashqari ko'p bo'lishi kelgusidagi to'lovlar hajmining keskin oshishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli sug'urta kompaniyalari zaxiralarni shakllantirish bilan bir qatorda sug'urta portfelini diversifikatsiya qilish siyosatini ham olib borishi kerak.

Raqamli texnologiyalar sug'urta zaxiralarini boshqarish sifatini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Big Data, sun'iy intellekt, mashinali o'qitish va avtomatlashtirilgan aktuar modellar yordamida sug'urta kompaniyasi kelgusidagi sug'urta to'lovlarini aniqroq prognoz qilishi mumkin.

Bu jarayon ma'lumotlarni yig'ish, risklarni tahlil qilish, zararlarni prognozlash, zaxira miqdorini aniqlash, monitoring va qayta hisoblash bosqichlaridan iborat bo'lishi mumkin. Bunday tizim zaxiralarni doimiy monitoring qilish, sug'urta firibgarligini aniqlash va asossiz to'lovlarni kamaytirish imkonini beradi.

O'zbekiston sug'urta bozorining rivojlanishi sharoitida kompaniyalarning moliyaviy barqarorligini mustahkamlash zaxiralarni samarali boshqarish bilan bevosita bog'liq.

Birinchidan, sug'urta zaxiralarini hisoblashda zamonaviy aktuar modellarni keng joriy etish zarur. Ikkinchidan, sug'urta kompaniyalarida zaxiralarning yetarliligini muntazam stress-test qilish lozim. Uchinchidan, sug'urta portfelini diversifikatsiya qilish orqali zaxiralarga tushadigan riskni kamaytirish kerak.

To'rtinchidan, sug'urta zaxiralarini joylashtirishda xavfsizlik, likvidlik va daromadlilikning optimal nisbatini ta'minlash zarur. Beshinchidan, qayta sug'urtalash mexanizmlaridan yirik risklarni boshqarish vositasi sifatida samarali foydalanish maqsadga muvofiq. Oltinchidan, sug'urta zaxiralarini boshqarishning raqamli monitoring tizimini yaratish va sun'iy intellekt asosida sug'urta to'lovlarini prognozlash mexanizmlarini joriy etish lozim.

Xulosa qilib aytganda, sug'urta zaxiralari sug'urta kompaniyasining moliyaviy barqarorligini ta'minlovchi asosiy moliyaviy mexanizmlardan biridir. Sug'urta faoliyatining o'ziga xos xususiyati tufayli sug'urta kompaniyalarida kelgusida amalga oshirilishi mumkin bo'lgan to'lovlarni qoplash uchun yetarli miqdorda zaxiralar shakllantirilishi zarur.

Tadqiqot davomida O'zbekistonlik olimlarning ilmiy qarashlari tahlili shuni ko'rsatdiki, sug'urta kompaniyasining moliyaviy salohiyati va barqarorligi sug'urta mukofotlari, sug'urta zaxiralari, kapital, investitsiya faoliyati va risklarni boshqarish tizimi bilan uzviy bog'liq.

Shu bois O'zbekiston sug'urta bozorida zaxiralarni shakllantirish va boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish sug'urta kompaniyalarining to'lov qobiliyatini mustahkamlash, mijozlar ishonchini oshirish va umuman sug'urta bozorining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Matiyazova S.R. Sug'urta faoliyatining moliyaviy asoslari. O'quv qo'llanma. – Toshkent, 2025.
2. Vahobov A.V., Malikov T.S. Moliya. Darslik. – Toshkent, 2011.
3. Haqberdiyev B.U. O'zbekiston sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash yo'llari. // *Muhandislik va Iqtisodiyot*, 2024. – №4. – B. 9–15.
4. Moyliyev M.B. O'zbekiston Respublikasida sug'urta bozori rivojlanishining asosiy tendensiyalari. – 2024.
5. Xalikulova Sh. Global inqirozlar sharoitida sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorlik muammolari va yechimlari. // *Eurasian Journal of Law, Finance and Applied Sciences*, 2024.
6. Sug'urta ishi. Sug'urta tashkiloti faoliyatining moliyaviy asoslari. – Toshkent, 2024.
7. O'zbekiston Respublikasining “Sug'urta faoliyati to'g'risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2021.
8. O'zbekiston Respublikasi Istiqbolli loyihalar milliy agentligi. Sug'urta bozori bo'yicha statistik va tahliliy ma'lumotlar. – Toshkent, 2025.
9. O'zbekiston Respublikasi sug'urta bozori rivojlanishiga oid statistik ma'lumotlar. – Toshkent, 2025.
10. O'zbekiston Respublikasi sug'urta tashkilotlarining ochiq moliyaviy hisobotlari. – Toshkent, 2025..